

CHARVÁT, Martin: ZÁZRAČNÉ KŘÍŽENÍ: KAREL TEIGE A VÍTĚZSLAV NEZVAL. Praha: Nakladatelství Akademie múzických umění, 2020. 158 s.

Martina Péterová

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2022.69.4.11>

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9580-958X>

Český teoretik médií a mediálnej kultúry Martin Charvát sa vo svojej monografii venuje Karlovi Teigemu (1900 – 1951) a Vítězslavovi Nezvalovi (1900 – 1958), dvom výrazným postavám českej medzivojrovej avantgardy, za ktorými stojí rad tvorivých výstupov a ešte obsiahlejší súbor odborných prác skúmajúcich ich „život a dielo“. Je si dobre vedomý, že nevstupuje na čisté výskumné pole, a keďže sa orientuje v oboch spomenutých korpusoch, môže si z rôznorodej tvorby K. Teigeho a V. Nezvala vybrať oblasť zodpovedajúcu vlastnému výskumnému zámeru. Vychádza z presvedčenia, že pre mediálne štúdiá môžu byť literárne texty zaujímavým materiálom, v ktorom je možné nájsť „konvolut fantazmat“ (strana 9) ohľadom médií a odraz technologicko-mediálnych premien v danej dobe. Stanoveným časovým rámcom sú v tomto prípade dvadsať rokov 20. storočia, teda obdobie nástupu, rozmachu a postupného vnútorného štiepenia poetizmu, ktoré v monografii výberovo reprezentujú teoretické state a úvahy (v prípade K. Teigeho) a manifesty, teoreticko-kritické poznámky a predovšetkým básnická tvorba (v prípade V. Nezvala). Tomu zodpovedá aj členenie práce na dve časti – *Karel Teige: o moderní senzibilitě a umění*; *Vítězslav Nezval: o fantazmatu a mediaci* –, čiže dva pohľady na reflexiu mediality médií a ich vzájomné zrkadlenie v multimediálnom krížení umeleckých foriem poetizmu.

Ako píše M. Charvát v úvode, z pozície filozofie médií mu ide o naznačenie a rekon-

štrukciu náhľadu na médiá a technológie v diele oboch autorov, zároveň dodáva, že jeho kniha nechce byť monografiou historického rázu a nekladie si ani nároky, aby bola považovaná za príspevok do oblasti literárnej vedy či bohemistiky. Minimálne z dvoch metodologických ohľadov je azda možné ju situovať aj do tohto priestoru. Prvý súvisí s poznatkom, že literárnovedným výskumom medzivojrovej moderny a avantgardnosti ako jednému z jej prejavov nie je vzdialené interdisciplinárne uchopenie literárneho materiálu, čo okrem iného vyplýva z multimediálneho charakteru avantgardy a osobitostí jej povahy ako kultúrno-spoločenského fenoménu. Zásadnejšou sa však ukazuje byť uplatňovaná perspektíva výskumného prístupu. M. Charvát totiž chápe médiá vcelku zoširoka, opierajúc sa o teóriu médií Marshalla McLuhanna, ktorá zahŕňa také myšlienkové dominanty, ako sú médium ako extenzia ľudského tela, spôsob videnia a pociťovania, médium nastoľujúce intenciu myslenia. Ide teda o uvažovanie prekračujúce rámec definície média iba ako artefaktu vo funkcii komunikačného prostriedku hromadného šírenia informácií. Dalo by sa povedať, že prostredníctvom M. McLuhanna sa v prístupe M. Charváta teória médií bezprostredne dotýka základov fenomenologickej filozofie – svojím dôrazom na jedinečnosť telesnej skúsenosti (zmyslové prežívanie) postihujúcej elementárnu ontologickú situovanosť subjektu v žitom svete. Podobne je to aj v súčasnom českom literárnovednom výskume poe-

426 tizmu (a širšie moderny a avantgardy), o ktorý sa opiera M. Charvát, kde je možné registrovať významové akcentovanie kategórie, ktorá koniec koncov nie je literárnoteoretická, pretože má antropologickú povahu: je ňou senzibilita a s ňou spojený obrat k telu a telesnosti ako „hrdinom“ interpretácie (napríklad Josef Vojvodík, Vladimír Papoušek, Libuše Heczková). Cez pojem senzibilita, v obligatórnosti s pojmom kríza, sa spätne rekonštruuje povaha modernity, založená (okrem iného) na telesnom precítení sveta a zmenách spôsobu bytia v ňom. Aktualizácia tela, telesnosti a zmyslovosti, prítomná vo fenomenologickom diskurze, nachádza osobitné miesto aj v estetike poetizmu, pre ktorú bolo zmyslové vnímanie (ne)predmetného sveta hlavným zdrojom inšpirácie a zároveň odpoveďou na ohrozenie vychádzajúce z narušenia väzieb k tomuto svetu. Preto sa aj v interpretáciách M. Charváta vytvára dominantná línia práve vo vzťahu k poetistickému konštruktú (nového) tela.

Estetické narábanie so sémantickým trsom senzibility je prítomné od formovania predstáv poetizmu o povojnovej stavbe nového umenia a nového sveta. M. Charvát venuje pozornosť tým miestam stratégie K. Teigeho a V. Nezvala, na ktorých sa akcentuje „senzibilita moderného človeka“ v spojitosti s poetizmom, novým umeleckým a životným slohom pre všetky zmysly – podľa dobových komentárov jediným schopným prebúdať a saturovať všetky odtiene tejto senzibility a súčasne ju i meniť, pričom za túto zmenu sú zodpovedné aj mediálne formy. Obaja autori vychádzali z predstavy tela ako média, ktoré „zakouší rupturu v sobe samotnom, pretože objavuje absolútne nový svet podmienok pocitovania materiality ve svém tělesném nitru, které se rozpadá a znovu sceluje v návalech dojmů“ (strana 80). Tematizácia tela a telesnosti je tu spojená jednak s ozdravnou vitalitou (telo akrobata, športové telo, afektívne telo) a sexualitou (telo ženy, tanečnice), v prípade V. Nezvala aj s melanchóliou (deteritorializované telo). M. Charvát zaujímavo upozorňuje na situácie kríženia biologického a mechanického v ich predstavách sveta či

skôr vo „fantazmatických víziách“. V prípade K. Teigeho je to „konštrukcia multimedialného a organicko-anorganického životného rámca“ (strana 81), u V. Nezvala identifikuje implicitnú prítomnosť „techno-neurologickej vízie sveta“ (strana 97), vychádzajúcu z predstavy o telesnej rezonancii s celým svetom pomocou zmyslov a psychického aparátu, fungujúcej aj ako „elektromagnetické imaginárno“ (strana 95).

Film, fotografia, telefón, gramofón, elektrické osvetlenie alebo atletické telo v pohybe nepredstavujú v koncepcii poetizmu iba ornamente modernej doby, i keď plnia i túto simplifikujúcu funkciu. Ich sémantika sa v nej však pomerne rýchlo vyčerpáva, preto oveľa produktívnejšie a podnetnejšie je Charvátovo vsunutie mediality a technológií do sféry ontologických a teleologických nárokov poetizmu (avantgárd), s cieľom nanovo definovať umenie, človeka, spoločnosť a svet. S takto nastolenou perspektívou pristupuje k detailnej hre významov textových segmentov tvorby K. Teigeho a V. Nezvala. Napríklad pri interpretácii vybraných Nezvalových básní sa mu motív gramofónu ukazuje jednak ako ornament moderného sveta vo funkcii melodického kontrapunktu, spomínaným metodologickým posunom však dospieva k invenčnej argumentácii, z ktorej vyplýva, že „gramofon nastoluje rovinnú konzistenciu v afektovú-perceptívnu ladění vidění světa a zároveň otevírá průzory do jiného světa“ (strana 143). Všimá si, že zobrazenie gramofónu je naviazané na telesnú metaforiku: „Deteritorializace lidského těla v mechanický přístroj a deteritorializace mechanického přístroje v lidské tělo je operace přeznačení a zrušení hranic mezi lidským a mechanickým“ (strana 144). Týmto interdisciplinárnym presahom navrhuje na literárnohistorický a poetologický základ myšlienkové segmenty viažuce sa k pojmu „mediatop“ (mediálna teória Marka Deuzeho), špecifikujúc ho ako „antropo-technologické osvetí, v ktorom fantazmata nehrajú zástupnou roľ pri vnímaní sveta, ale nutne jej štrukturujú a mediálne formujú“ (strana 144). Ide o vzájomné pôsobenie, pretože v avantgardnom imperatívne zmeny a oslobodenia vrastajú do seba elemen-

ty organického a anorganického či ľudského a mechanického, čo autor dokumentuje okrem iného aj presnými analýzami Nezvalovho písania a básnenia. Treba doplniť, že oporu na týchto miestach nachádza aj v poštrukturalistických teoretických koncepciach Gillesa Deleuza a Félixu Guattariho, popisujúcich fenomény procesuality sveta (rhizomatickosť, chaos, auditívnosť, rytmus, ritornel, melodická krajina, teritorializácia, deteritorializácia). Na opakujúcich sa obrazoch z Nezvalových básnických zbierok upozorňuje M. Charvát na dvojznačný prístup k technike a médiám: V. Nezval tematizuje nielen ich revitalizačný a tvorivý potenciál, ale tiež ich tendenciu k strate individuality a subjektivity v dôsledku prepojenia tela s rôznymi extenziami (vzťah telo – stroj: „povrch tela, rytmicky poháňajúci stroj a stroj štrukturujúci rytmus tela“, strana 124). V Teigeho teoretickej koncepcii umenia pre päť zmyslov je technika chápaná ako nevyhnutný predpoklad tvorby, je vitálnou silou schopnou konštruovať nové („biomechanický prvok vynaliezavosti“), nadobúda atribúty krásy, ktorá korešponduje s poetickou predstavou lyrizácie sveta a života: „Krása stroje je iracionální hodnotou racionelního výrobku“ (strana 19).

Písanie M. Charváta o multimediálnom myslení K. Teigeho a V. Nezvala primárne reflektuje ich cesty k vytvoreniu „biomechanickej životnej eufórie“ (strana 9), keď telo funguje skôr ako harmonicko-rytmický mechanizmus. Výskumne podnetné je však i náznakovité nahliadanie do spodných prúdov projekcií, z ktorých prekvapivo (vzhľadom na „hýrivú“ povahu poetizmu) presvitajú nepatrné nálady znepokojenia. Pri interpretácii Teigeho vízií sa M. Charvát opakovane pristavuje pri figúre symptomatológie (umelec upozorňujúci na neduhy

sveta a poetizmus ako liečivo), napriek tomu na jednom mieste poukazuje aj na možnosť, že „Teigeho utopický naratív je ve skutečnosti narativem dystopickým: dokonalé uspořádání prostoru afirmované slasti požitku – konstrukce teatrálního pekla“ (strana 65). Túto myšlienku v texte ďalej nerozvíja, môže však byť prístupná ďalšiemu preverovaniu. Nezvalove obrazy sveta sa nie vždy smejú, cirkus v lomoch svetla nadobúda aj melancholickú tvár. Ľudská tvár a telo sa v „mechanosfére“ miestami vytrácajú, deteritorializujú sa v úzkostnom hľadaní zmyslu. Temnejšia a zároveň lyricky naliehavejšia poloha sa však u V. Nezvala s plnou silou prejaví až v tvorbe z tridsiatych rokov 20. storočia.

Pre J. Vojvodíka je signifikantným znakom telesnosti v kontexte moderny a avantgardy zrútenie architektúry ľudského tela, čo identifikuje v práci *Imagines corporis* (2006). V tomto kontexte sa možno dívať na tvorivú cestu K. Teigeho a V. Nezvala v dvadsiatych rokoch 20. storočia, ktorú približuje M. Charvát, aj ako na vášnivý pokus všemožnými (ne)umeleckými prostriedkami zabrániť tomuto rozkladu: „Poetismus jako linie úniku vytvořená v životě a ve jménu života samotného“ (strana 145). Ide o zachytenie v modernistickom pohybe na hrane integrácie a dezintegrácie, spájania a rozluky, pričom na jeho priblíženie použil autor aj sémantický komplex mediality, respektíve techniky.

Okrem dvoch najreprezentatívnejších osobností českej avantgardy dáva M. Charvát priestor aj nadväzujúcim či konfrontačným hlasom dobového teoreticko-kultúrneho diskurzu (Bedřich Václavek, Josef Hora a iní), ktoré sú stále otvorené detailnejšej literárnovednej analýze, aj s využitím filozofického pozadia organizovaného okolo kategórií organické/telesné – anorganické/technické. Tento výskumný rámec ponúka inšpiratívne viacvrstvové pole väzieb a súvislostí k reflexii fenoménu technického a civilizačného utopizmu avantgardného pohybu v medzivojnovom období, a to aj s jeho programovými konceptualizáciami a umeleckými evokáciami a imagináciami.

Mgr. Martina Péterová

Ústav slovenskej literatúry SAV, v. v. i.

Dúbravská cesta 9

841 04 Bratislava

Slovenská republika

E-mail: martina.peterova@savba.sk